

Sjaak Commandeur

Het Nabokov-oog

Sjaak Commandeur (1953) is vertaler uit het Engels. Hij vertaalde werk van o.a. Saul Bellow, Joseph Brodsky, William Butler Yeats, John Berger, Raymond Carver, E.L. Doctorow, John Irving, T.E. Lawrence, Vladimir Nabokov, William Trevor en Thomas Wolfe. In 1982 werden hij en Rien Verhoef bekroond met de Martinus Nijhoffprijs – voor hun gezamenlijke vertalingen en in het bijzonder 1985 van Anthony Burgess. ‘Het Nabokov-oog’ verscheen eerder in De Gids, jaargang 156 (1993).

Het Nabokov-oog

Mijn nichtje Helga was geboren en getogen in Dortmund en sprak als ze bij ons thuis kwam logeren Duits. Ze had als kind al prachtig blond haar en het profiel van een edelgermaanse, maar al dat moois was aan mij, ook kind, niet besteed, want ze stelde zich aan met dat Duits praten. Het bewijs van haar aanstellerij was geleverd toen ze een Lego-bouwwerk van mij doormidden liep en ik haar een schop gaf: ze huilde gewoon op z'n Nederlands! In het licht van wat ik later ben geworden, heb ik deze schop bij mezelf opgewaardeerd tot mijn eerste vertaalhandeling.

Die eerste handeling was dus een actieve. Het is dit handelende, actieve aspect waardoor vertalen in intensiteit uitstijgt boven lezen. Het is ook het aspect dat vertalen moeilijk, interessant, veeleisend, hemelsgoed maakt. Wie vertalers vraagt naar hun ervaring met het verschijnsel beïnvloeding, vraagt naar de receptieve kant van hun werk, naar iets wat in hun beroepspraktijk ondergeschikt is. Het is niet aannemelijk dat Nederlandse vertalers bij het uitoefenen van hun vak, waarin ze zich van het Nederlands bedienen, specifieke invloed zouden ondervinden van anderstalige auteurs, temeer omdat bij vertalen de stilistische keuzen niet vrij zijn. (Ja, allicht is in een vertaling de 'invloed' van het origineel aan te wijzen – hopelijk wel meer dan dat – maar daar gaat het nu niet om.)

Wat voor ruimte blijft er na dit voorbehoud voor beïnvloeding en welke vorm zou die aan kunnen nemen?

Als ik om me heen kijk, zie ik dat ik in de loop der jaren vrijwel ingebouwd ben komen te zitten tussen de naslagwerken. Voor me staat een kookboekstandaard met daarin De Tekst. Rechts van me groeit in een aflebakje de stapel A4-tjes van De Vertaling. Nog verder rechts, in een onlangs opgetrokken kast van 2.44 hoog en 80 centimeter breed, staan 'mijn' auteurs in tweetalig gelid. Midden in dit stilteven zit ik zelf, met onder het bureaublad mijn pc, waaruit gebrom en af en toe een piep komt. Word ik hier monnik? kluizenaar? kamergeleerde? zonderling? *schöngeist*? Van alles wat, denk ik, maar hoe het antwoord ook luidt, duidelijk zal zijn dat de greep die De Te Vertalen Auteur op mij heeft in zeer concrete zin het aanzien van mijn dagen bepaalt.

Als ik van hieruit overga op de 'niet zinnelijk waarneembare, alleen in hare gevolgen blijkende werking van iemand of iets op iemand of iets' (ik citeer mijn nieuwste aanwinst, het WNT, onder het lemma *invloed*), dan stuit ik allereerst op iets wat tot het domein van de lezer behoort: het effect van een tekst. Natuurlijk is een vertaler ook een lezer, maar dan in de zin waarin een slak een weggebruiker is. De beklemming die uitgaat van Orwells *1984* op de lezer die er één zondag aan besteedt, gaat volledig verloren voor de vertaler die vier maanden over de tekst doet. Vertalers die in de tv-studio komen vertellen over een door hen vertaald boek, hebben daar zelden iets verrassends over op te merken en leven pas op als er naar details wordt gevraagd. Tess Gallagher, weduwe van Raymond Carver, vertelt over een Franse vertaler dat die pas na het zien van een foto van Carver begreep hoe auteur en personages zich tot elkaar verhielden: 'Ik moest mijn hele opvatting van zijn toon en

instelling herzien. Ik zag meteen dat de man op de foto nooit zou neerkijken op zijn personages. Ik moest mijn hele vertaling overdoen.’ Uit de mond van een recensent kan ik me bij zo’n soort reactie nog iets voorstellen, maar voor een vertaler is het een hoogst atypisch verhaal. Een vertaler zorgt voor de woorden en de zinnen, de tekst zorgt voor zichzelf – het staat er wat aangescherpt, maar het klopt wel ongeveer.

Naast dit effect stuit ik op iets wat ik niet duidelijker kan aangeven dan als een ‘oog’ – voor deze gelegenheid: het Nabokov-oog. Het soort oog dat rouwkost leuk en vijver de vergrotende trap van 5 vindt en dat alleen al in een titel als *Sebastian Knight* vaststelt dat er een klankpalindroom in zit (‘tian’ – ‘nait’; Hugo Brandt Corstius) en dat de naam een anagram is van ‘Knight is absent’. Dat laatste ontleen ik aan een anoniemus die er in het lentenummer van de *Nabokovian* van 1990 een artikel over schreef en de overschietende aanduidde als ‘so minuscule a fault that it only underscores VN’s awesome glossal power’. Dat is de geest van de ware adept! Die geest wordt onvermijdelijk ook over de Nabokov-vertaler vaardig, al doet al die hermeneutiek me weleens denken aan het duiden van de Beatles-elpee *Abbey Road*, waarvan hoes en plaat zoals bekend vol zitten met aanwijzingen voor de dood van McCartney. Een kenmerk van het Nabokov-oog is dat ik er hinder van heb bij het vertalen van andere auteurs en dat het daarom niet beklijft. Na afsluiting van elk vertaalproject is een soort rituele reiniging geboden, en wat ik over Nabokov kan zeggen is dat ik goed moet boenen om hem kwijt te raken.

Wat overblijft – wat zich voor de duur van mijn leven waarschijnlijk niet meer laat wegwassen – is de ban van dit werk, de milde bedwelming en roes waarin het me bij vlagen brengt. In die zin ben ik permanent onder invloed en kom ik mezelf weleens voor als die hollebollegijs in de Efteling die de hele dag roept: Papier hier!